

Groots evenement in De Bilt in 1869

Schietwedstrijden trekken duizenden bezoekers

In 1869 vond in De Bilt een groots evenement plaats. Het ging om een nationale scherpschutterswedstrijd voor militairen, leden van schutterijen en van weerbaarheden, georganiseerd door de Nederlandse Weerbaarheidsbond. Onder de deelnemers bevonden zich Koning Willem III, de beschermheer van de bond, en zijn zoon en beoogd troonopvolger Willem, de prins van Oranje, die erevoorzitter was. Ook Hendrik de Zeevaarder, prins der Nederlanden, broer van de Koning en beschermheer van het Korps Koninklijke Scherpschutters van Rotterdam, was van de partij (figuur 1).



Fig. 1 Koning Willem III (middenvoor), prins Hendrik de Zeevaarder (voor de kijker links van de koning) en de Prins van Oranje (achter de koning, met sigaar in de mond), te midden van leden van weerbaarheidskorpsen in uniform tijdens de Tweede Nationale Schietwedstrijd van de Nederlandse Weerbaarheidsbond, gehouden in 1869 nabij Station De Bilt, thans station Bilthoven. Dit is de enige foto waarop Willem III en zijn zoon samen voorkomen. Op de achtergrond het dak van een tent. Foto: Willem Cornelis van Dijk. Collectie Koninklijke Verzamelingen, Den Haag.

Feest- en schietterrein

Het evenement vond plaats op een driehoekig stuk bos en heide, net ten noorden van De Bilt Station, het huidige station Bilthoven (figuur 2). Tegenwoordig zouden we zo'n locatie koesteren als te beschermen natuurgebied. Destijds beschouwde men het echter als 'een stukje grond, dat eenzaam en verlaten, schijnbaar zonder enig nut tussen bossen en wegen verscholen lag en nagenoeg onbegaanbaar was. Het zou onopgemerkt zijn gebleven, ware het niet dat het in 1869 was uitgekozen en ingericht om "onze beminde Koning en andere leden van ons geliefd vorstenhuis" te ontvangen'.

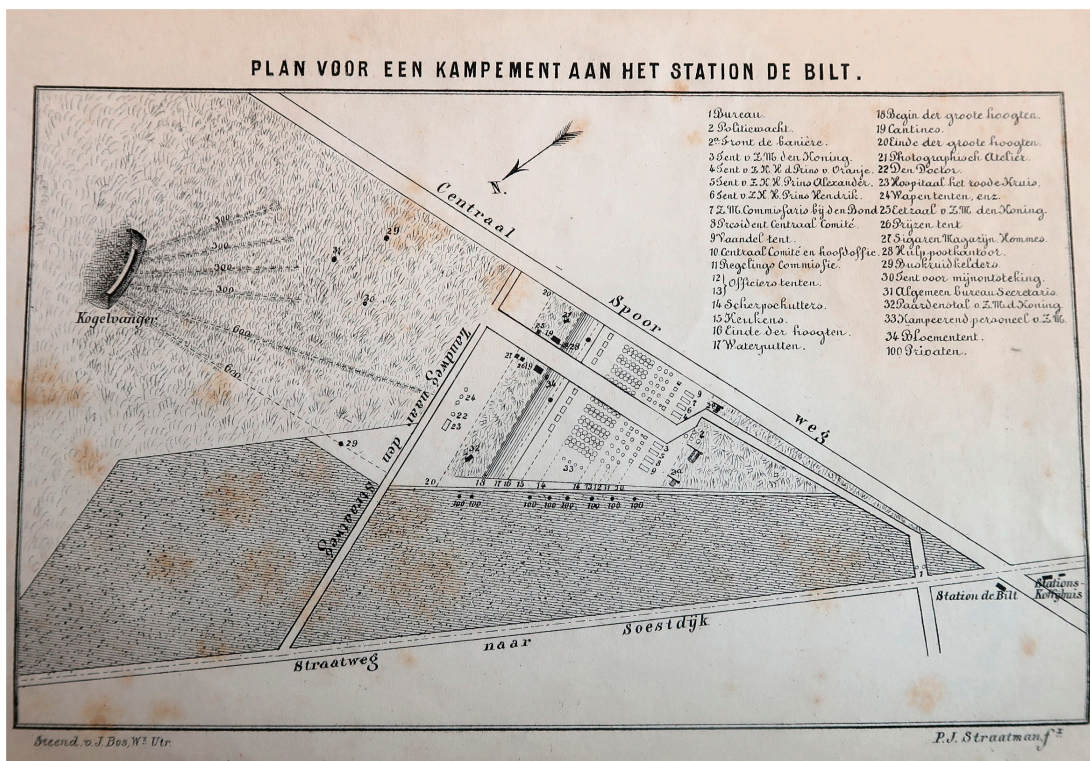


Fig. 2 Plattegrond van het kamp De Bilt, waar in 1869 de Tweede Nationale Scherpschutterswedstrijd werd gehouden. Noord is linksonder. Geheel rechts het Stations Koffiehuis, het oudste gebouw van Bilthoven. Collectie Nationaal Militair Museum, Soest.

Het terrein was 'met de meeste welwillendheid' gratis ter beschikking gesteld door de vermogende grootgrondbezitters jhr. J.C.W. Fabricius van Leijenburg, eigenaar van Houdringe, mr. C.W.J. baron van Boetzelaar van Dubbeldam, partner van de eigenaresse van Sandwijck, mr. F.N.M. Eyck van Zuylichem, eigenaar van Eyckenstein in Maartensdijk en jhr. Mr. P.J. Bosch van Drakestein, eigenaar van kasteel Drakestein in Lage Vuursche. Zij hadden ook toestemming verleend om waar nodig bomen die in de weg stonden, te kappen, het terrein effen en begaanbaar te maken en enkele heuveltjes op te werpen

waarop een vaandel geplaatst zou kunnen worden. Het risico van een bos- of heidebrand op hun terrein namen ze voor lief.

De voorbereidingen

Begin juni 1869 ging de eerste spade de grond in. Ook werden toen al enkele tenten neergezet voor de arbeiders, die met spaden, zagen, houwelen en bijlen aan de slag gingen. Op 29 juli nam de Koning, na een bezoek aan Utrecht, al vast een kijkje op het toekomstige feest- en schietterrein in De Bilt. Hij sprak met onder anderen de heren Eyck, een van de grondeigenaren, en Kruijder, de Utrechtse ontwerper van de voor de gelegenheid aan te leggen nieuwe Biltse schietbaan. Hoewel 's Konings bezoeken incognito waren, had de directie van de Centraal-Spoorwegmaatschappij toch een extra perron bij het terrein laten aanleggen. Dat maakte het de Koning gemakkelijk in te stappen in het koninklijk rijtuig dat hem naar Harderwijk, zijn volgende bestemming, zou brengen.

Het terrein

Het terrein van de schietwedstrijden was op tijd gereed. De ingang ervan lag op honderd passen ten noorden van het station. Links van de ingang stond een wachtpost; 50 soldaten bezetten deze en de overige posten. Het gebied was ook nog eens afgezet door posten Infanterie en Ruitery, zodat illegaal naar binnen glippen nagenoeg onmogelijk was. Wie over het spoor het kamp wilde binnengaan, kon rekenen op een boete van de Biltse veldwachter.

De toegang tot het feest- en schietterrein bedroeg 25 cent; een passe-partout kostte f 1,50. Het heffen van entreegeld was nodig om de begroting van het festijn sluitend te maken. Rijtuigen mochten het terrein niet op, behalve die van de vorstelijke familie. Personen in kennelijke staat van dronkenschap werden niet tot het terrein toegelaten. Dronken deelnemers die het terrein op wilden, mochten niet naar hun slaaptent gaan, maar moesten bivakkeren in de ruimte van de hoofdwacht. Uit hygiënische overwegingen was het verboden 'op andere plaatsen dan de daartoe bestemde latrines, aan natuurlijke behoeften te voldoen.'

220 tenten

Na binnenkomst waren overal vlaggen, wimpels en sierlijk aangebrachte teksten te zien. 's Avonds zorgden 60 lantaarns voor wat licht. Wie de wachten gepasseerd was, zag een immense vlakte met talrijke tenten. Links stond onder andere de tent voor de Koning, met daarvoor de vlaggenmast waaraan na zijn komst de koningsvlag gehesen kon worden. Rechts bevonden zich de tenten van kroonprins Willem en prins Hendrik de Zeevaarder. Verder door lopend kwam men bij de tenten van het bestuur van de Weerbaarheidsbond en van de officieren en hoofdofficieren. Daarachter was een brede straat, waarlangs

alle provinciewapens waren opgesteld. Nog weer verder door kwamen de tenten van de manschappen: zestien rijen van zeven. Voor de manschappen waren zo 112 tenten beschikbaar. Links van al die tenten stonden de keuken, de kelder, diverse bergplaatsen en tenten voor bedienden van de Koning. Rechts waren tenten voor dienstdoende militairen. Een vlag van het Rode Kruis markeerde het veldhospitaal, waarin een apotheek, brancards en allerlei verplegingsmiddelen aanwezig waren. Alles bij elkaar stonden er op het terrein maar liefst 220 tenten. In totaal kampeerden er tijdens de festiviteiten op het terrein 65 officieren en 1243 manschappen.

Voorzieningen

Voor men uiteindelijk bij de schietbanen kwam, waren er nog twee restaurants. Een daarvan was luxueus ingericht en werd uitgebaat door de Haagse ondernemers Legel en de la Rue. Het was 's avonds rijkelijk voorzien van lichten. Het andere restaurant was een door de organisatie verzorgde, eenvoudige eetgelegenheid waar de kamperende deelnemers eten konden krijgen voor 50 cent per dag: 's morgens soep met brood en 's middags vlees, groente en aardappelen. Overigens konden Legel en de la Rue maandagavond de drukte nauwelijks aan, al kregen klanten nog wel wat te eten. Het eten voor de manschappen was op die avond echter vrij snel op en velen moesten de nacht doorbrengen met een lege maag.

Op het terrein waren verder nog een sigarenwinkeltje van de Utrechtse tabaksverkoper Hommes, een hulppostkantoor en niet te vergeten de tent met de meer dan tachtig prijzen, keurig uitgestald.

Prijzen

De prijzen waren voor deze gelegenheid beschikbaar gesteld door de Koning, diverse prinsen en talrijke personen en instanties. Het betrof wapens, zoals geweren, pistolen en een hartsvanger (snijzwaard), maar ook vazen, zilveren veldflessen, kandelaars, reisbenodigdheden, een bureaustoel, een panamahoed in trommel, een bierglas met zilveren deksel, een aneroïde barometer, penningen met getuigschrift (figuur 3) enzovoorts, enzovoorts. De Biltse burgemeester mr. Carel Theodorus baron van den Boetzelaer leverde naar verluidt een prachtige zilveren bokaal als prijs, mr. Christiaan Willem Johan baron van Boetzelaer van Dubbeldam een jachtgeweer in een met leer beklede kist.

Een schenker van zo'n prijs kon desgewenst aangeven voor welke wedstrijd het door hem ingebrachte cadeau als prijs kon dienen. In andere gevallen bepaalde het organiserend comité welke prijs bij welke prestatie gewonnen kon worden. Boven de prijzentent stond de tekst: *artikel 177 der grondwet*, dat luidt als volgt: *'Het dragen der wapenen tot handhaving der onafhankelijkheid van den Staat en tot beveiliging van zijn grondgebied, blijft een der eerste plichten van alle ingezetenen'*.

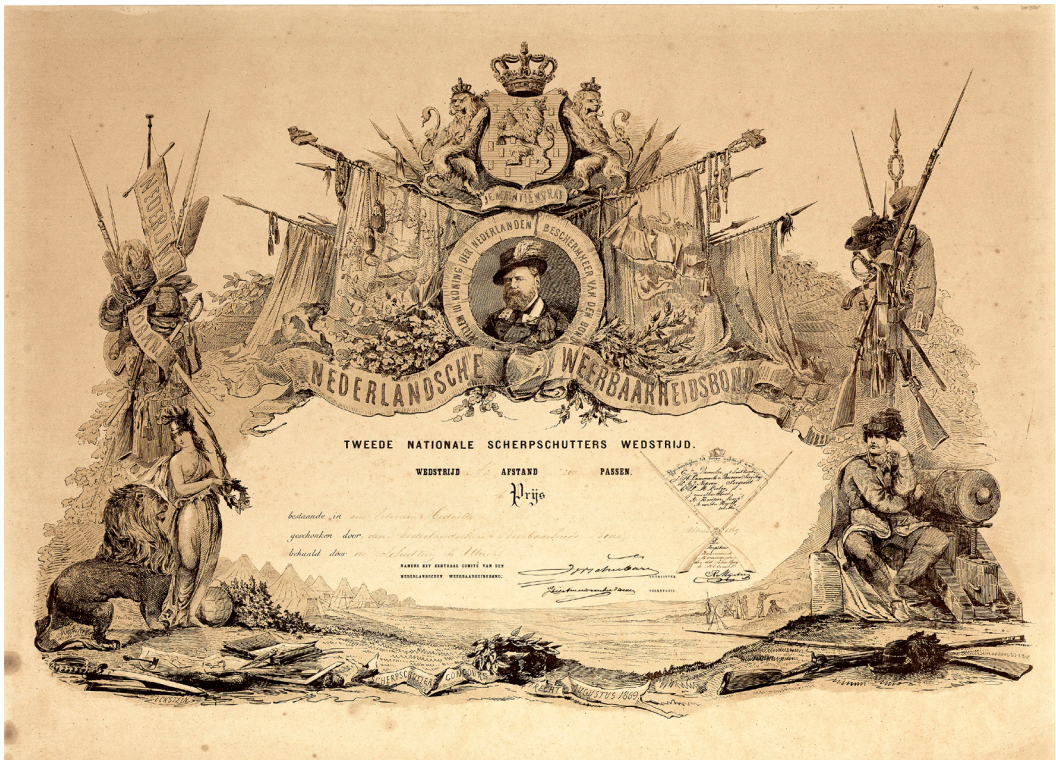


Fig. 3 Getuigschrift, behorend bij de eerste prijs (een zilveren medaille) van de Tweede Nationale Scherpschutterswedstrijd, onderdeel dienstdoende en rustende schutterijen, gewonnen door de schutterij van Utrecht. Vervaardiger: Eckstein. Collectie Het Utrechts Archief.

Helemaal achterin het terrein bevonden zich de zes schietbanen. Ze waren alle geschikt voor wedstrijden over afstanden van 100, 200 en 300 passen. Twee banen waren wat langer en maakten schootsafstanden mogelijk van 400 en 600 passen. De banen waren waaivormig aangelegd en kwamen samen in één punt, waar een immense, zogenoemde kogelvanger was neergezet. De Koning was zeer gecharmeerd van het ontwerp; bedenker Kruijder kreeg een uitnodiging langs te komen op zijn paleis Het Loo in Apeldoorn om daar een vergelijkbare schietbaan aan te leggen. Die zou dan wellicht kunnen dienen als locatie voor een volgende editie van een nationale scherpschutterswedstrijd.

De aanloop

Zondag 15 augustus, de dag voor de festiviteiten zouden beginnen, was het bij het terrein in De Bilt al een drukte van belang. Kwartiermakers in uniform waren in de weer om de overnachtingsplekken van hun kameraden in gereedheid te brengen. Honderden nieuwsgierigen kwamen alvast een kijkje nemen. Ze waren gekomen per trein of over de Soestdijkseweg. De straatweg stond vol met rijtuigen, zodat je er nauwelijks door kon.

Het eigenlijke programma ging maandagmiddag van start in Utrecht. De stad was rijkelijk versierd in de vaderlandse kleuren ter gelegenheid van de komst van de Koning. Aan de Domtoren hing een grote Nederlandse vlag met een oranje wimpel van 80 meter. Alle deelnemers aan de wedstrijden verzamelden zich om 2 uur op de Neude, een van Utrechts oudste pleinen, en trokken vandaar naar het stadhuis. Daar kregen de commandant, de vaandrig en twee officieren van elk ingeschreven korps namens de gemeente Utrecht een drankje aangeboden, de zogeheten 'eerewijn'. Aan het eind van de middag stoomden de deelnemers per extra trein naar station De Bilt. Het was een lange trein met 46 wagons. De Groninger scherpschutters, die van ver weg moesten komen, waren op zondag al in het kamp gearriveerd. Deelnemers aan de wedstrijden kregen van de destijds actieve spoorwegondernemingen in het hele land korting op hun treinkaartje.

't Dorpje De Bilt

Nadat de trein was aangekomen, spoedde vrijwel iedereen zich direct naar het kamp. De verslaggever van het *Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage* nam echter snel nog even de moeite een kijkje te nemen in 't dorpje De Bilt, waar men reeds veel van gesproken had. *'Het dorpje', zo schreef hij, 'bestaat uit ééne hoofdstraat, die er bij uitstek nationaal en feestelijk uitziet. Van het begin tot het eind met guirlandes en opgaand groen gesierd, is de straat als het ware in één eereboog van 't liefelijkst allooi herschapen. Aan elken paal van den eereboog – en er zijn er een zeer groot aantal – is een trofee aangebracht van oranje en nationale vlaggen, in 't midden waarvan zich een schild met de gulden letter W bevindt. Ook in De Bilt, niet minder dan te Utrecht, dragen mannen, vrouwen en kinderen de oranjekleur op de borst en ook daar heerscht een benijdenswaardigen feestvreugde'*. Koning Willem III passeerde deze uitbundig versierde Dorpsstraat op weg naar het kamp, en later op weg naar huis, elke dag.

's Konings eerste bezoek

Maandagmiddag kwam de Koning naar Utrecht om het diner te gebruiken met de Commissaris van de Koning in de provincie Utrecht. Diezelfde avond nog bracht hij, verwelkomd door een groot aantal saluutschoten, een bezoek aan het kamp in De Bilt. Verscheidene hoogwaardigheidsbekleders spraken de Koning toe, waaronder burgemeester Van den Boetzelaer van het bijna 2000 inwoners tellende De Bilt. Hij vertelde de Koning 'dat de vreugde der bevolking over het nabij het kleine dorp te houden luisterrijk feest ten top gestegen was door de blijde verwachting van haar Koning in haar midden te zien'. Namens de bevolking van De Bilt bracht de burgemeester dan ook 'den Koning en de Prinsen de betuiging over van de ware gevoelens van liefde en gehechtheid aan 't Stamhuis van Oranje'. Van den Boetzelaers toespraak werd door de Koning zelf met enige hartelijke woorden voor 't welzijn van de Biltse bevolking beantwoord.

de schietwedstrijden, stond een concours voor Nederlandse civiel geweer makers op het programma. Voor de drie beste achterlaadgeweren voor militair gebruik waren door de Koning een gouden, een zilveren en een bronzen medaille uitgelooft.

Oefening en entertainment

Elke middag en/of avond stonden muziekoptredens gepland van diverse korpsen en orkesten, zowel op het festivalterrein in De Bilt als in Park Tivoli op het Vredenburg in Utrecht. Vrijdagavond was er vuurwerk op het Vredenburg en werd de Domtoren verlicht. Zaterdagmiddag reikte de Koning, eveneens op het Vredenburg, in een speciaal voor dat doel opgestelde tribune (figuur 6) de prijzen uit. 's Avonds volgde het slotfeest in Park Tivoli.

Terug naar de dinsdag. Toen werd vanaf 16.30 u in en rond het kamp een grote legeroefening gehouden.

Militairen, leden van schutterijen en van weerbaarheden deden daaraan allen mee.

Men fingeerde een aanval op eenheden die in de Zwarte Heuvels wilden overnachten (zie kaartje van figuur 4). Al terugtrekkend werden eerst Jagtlust en de

Hoeve enige tijd bezet. Daarna trok men zich

verder terug tot bij de tol op de hoek van de Soestdijkseweg en de Groenekanseweg.

Nog weer later stelde een van de afdelingen zich op in de Dorpsstraat, terwijl een andere groep positie koos aan de oostzijde van het dorp op de Holle Bilt. Onder de talrijke nieuwsgierigen die een kijkje kwamen nemen, zullen zich ongetwijfeld veel bewoners van De Bilt hebben bevonden.



Fig. 6 Gezicht op de tribune waarop Koning Willem III vrijdag de feestelijkheden op het Vredenburg in Utrecht bijwoonde en zaterdag de prijzen van de Biltse scherpshutterswedstrijd uitreikte. Collectie Het Utrechts Archief.



Fig. 5 Menu van het diner op dinsdagavond in kamp De Bilt. Aan de bovenzijde een artist impression van het kamp. Collectie Het Utrechts Archief.

te eten krijgt. *Het Vaderland* schreef dat de lithograaf die het menu had vervaardigd zijn gedachten de vrije loop had gelaten. De gasten, met uitzondering van die aan de hoofdtafel, kregen een bord met alleen vlees en vis voorgeschoteld. Bij het vertrek van de Koning na afloop van het diner werd het kamp schitterend verlicht door Bengaals vuur in allerlei kleuren.

Woensdagavond dineerde de Koning opnieuw in het kamp De Bilt. Ditmaal werd de maaltijd aangeboden door de commandanten van de Koninklijke Schutterij van Den Haag en die van de Veluwe, uit zijn woonplaats Apeldoorn. Tijdens alle diners werden er

De diners

In het weekprogramma voor de Koning en zijn entourage vallen vooral de lunches en diners op. Tweemaal dineerde hij op het kamp De Bilt. Het eten van dinsdagavond werd hem op die locatie aangeboden door deelnemers en organisatoren van de wedstrijden. Er aten meer dan 200 mensen mee. Nadat de plaatsen aan de hoofdtafel waren ingenomen, stormden de overige deelnemers naar binnen om koste wat het kost een plaatsje te bemachtigen. Het bij elk couvert gelegen, sierlijk bewerkte menu (figuur 5) beloofde een fantastische maaltijd, al kan schijn natuurlijk bedriegen. Het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad* oordeelde namelijk dat je van tevoren op je vingers had kunnen natellen dat bij zulke grote eettafels de bediening het niet aankan en je weinig

lovede woorden gesproken en in hoogdravende taal beleefdheden en complimenten uitgewisseld. Op iedere instantie of persoon die ertoe deed, voor zover aanwezig, werd een dronk uitgebracht.

Drukte

Het kamp De Bilt werd door duizenden mensen bezocht. Volgens opgave van de Centraal Spoorwegmaatschappij reisden in de periode 16-21 augustus 24 000 passagiers van Utrecht naar de Bilt en terug; er werden op dat traject in totaal 24 extra treinen ingezet. Uit de richting Amersfoort ging het om ongeveer 10 000 reizigers en 2 extra treinen. Op de Soestdijkseweg en in de Dorpsstraat stonden onafzienbare rijen rijtuigen, waardoor je soms in Utrecht geen wagen meer kon krijgen. Het verkeer uit Utrecht of Zeist passeerde de tol op de hoek van de Soestdijkseweg en de Groenekanseweg. Tolgaarder J. van Beek boekte naar eigen zeggen een omzet van f 312,97. Ter vergelijking: de gemiddelde opbrengst per week was in de overige 51 weken van 1869 f 22,42. Bovendien gingen honderden mensen te voet naar het kamp. Het was die week in en rond De Bilt dus uitzonderlijk druk.

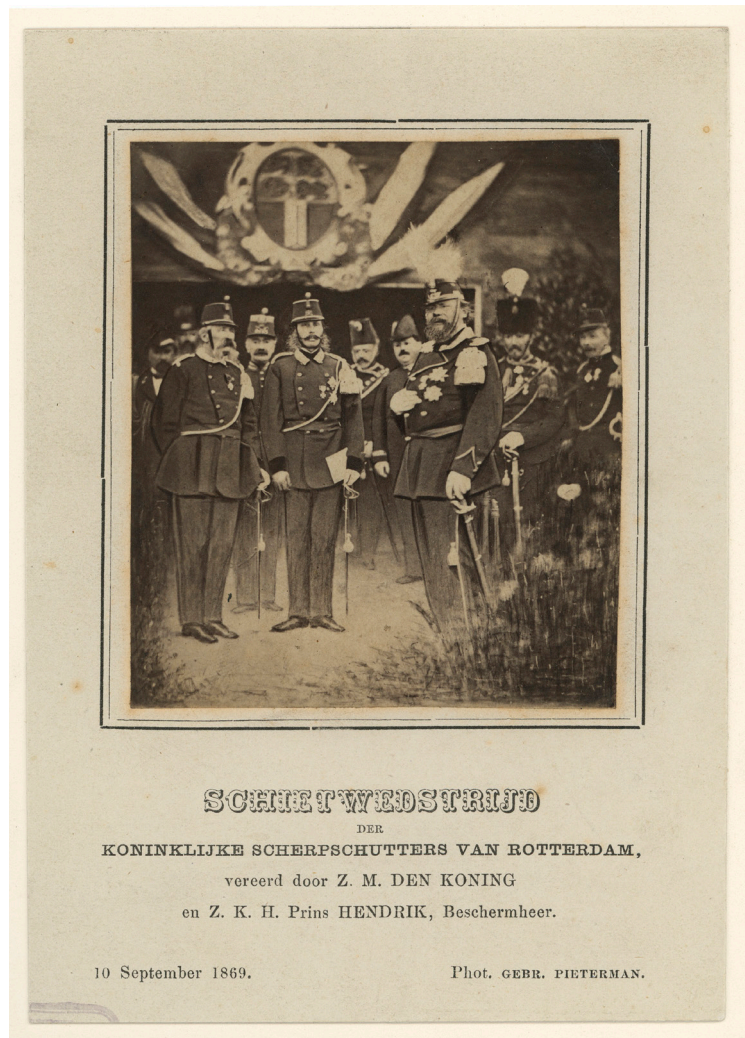


Fig. 7 Koning Willem III en zijn broer Prins Hendrik de Zeevaarder te midden van leden van de Koninklijke Scherpsschutters van Rotterdam in uniform, 10 september 1869. Foto: gebr. Pieterman. Collectie Stadsarchief Rotterdam.

Koning Willem III

Uit de persverslagen van de gebeurtenissen tijdens de week van de schietwedstrijden ontstaat het beeld dat de Koning genoot van de aandacht, de toejuichingen en de aanhankelijkheids-betuigingen die hem ten deel vielen. Ook schepte hij er genoeg in koninklijke onderscheidingen uit te reiken, bijvoorbeeld aan de burgemeester van Utrecht en aan de voorzitter van de Weerbaarheidsbond. De Rotterdamse Scherpschutters verleende hij het predicaat *Koninklijk* tijdens het diner van woensdag in de koninklijke eetent op het kamp De Bilt.

De vorst heeft zijn hele leven een grote belangstelling gehad voor schieten en militaire aangelegenheden. Of, in zijn eigen woorden: *‘Zeer verheug ik mij over de zaak der weerbaarheid, die ik met geheel mijn hart ben toegedaan en die ten volle de algemene belangstelling en ondersteuning verdient’*. De vorst schoot zelf ook niet onverdienstelijk; hij won een prijs als scherpschutter op 600 pas en ontving uit handen van zijn oudste zoon Willem, de Prins van Oranje, een zilveren lauwerkrans. Overigens viel de appel niet ver van de boom: de Prins van Oranje won de eerste prijs bij het schieten met het marinepistool.

Terug naar 't Loo

Zondagmiddag keerde de Koning met de gewonnen lauwerkrans terug op Het Loo; daarbij was hij voor de laatste maal door de rijkversierde Biltse Dorpsstraat gereden. Inplaats van zijn trofee een opvallende plaats in zijn prijzenkast te gunnen, zodat hij altijd met tevredenheid aan De Bilt zou kunnen terugdenken, liep hij met de lauwerkrans de te voet terugkerende Veluwe schutters een uur gaans tegemoet. Vervolgens hing hij de krans aan het vaandel, stelde zich aan het hoofd van de manschappen en marcheerde onder muzikale begeleiding van de harmonie naar paleis Het Loo, waar hij het défilé afnam. Daarna was het wachten op een volgende gelegenheid om scherpschutters in actie te zien. Dat was al na drie weken, tijdens een schietwedstrijd van de Koninklijke Scherpschutters van Rotterdam. Koning Willem III en Prins Hendrik vonden ook hier weer een momentje om met de deelnemende, geüniformeerde schutters op de foto te gaan (figuur 7).

Bronnen

Dagbladen: *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 10 juni, 30 juli, 9, 15-22 en 25 augustus 1869; *Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage*, 17-19 augustus 1869 en *Het Vaderland*, 18-20 en 23 augustus 1869. *Feestwijzer voor den tweeden nationalen schietwedstrijd, te houden bij het kamp te De Bilt van 16-21 augustus 1869*, Utrecht 1869.

Vreven, A.A.: *De koninklijke scherpschutters van de Veluwe*, Apeldoorn 2017.